

Изворни чланци

UDK — 342.4 (497.11) (091)

др Ратко Марковић
професор Правног факултета у Крагујевцу

СРЕТЕЊСКИ УСТАВ

— поводом сто педесет година од његова доношења —

Сретењски устав узима се да је први потпуни српски устав, премда је правнотеоријски такво гледиште тешко бранити јер овај, као што је познато, није био дело суверене уставотворне власти. Номинални суверен над Србијом, на основу султановог хатишерифа од 1830. била је Турска све до 1878, од када се може говорити да је уставотворна власт у Србији постала суверена. У Сретењском уставу угледали су своје остварење најважнији циљеви с којима је Србија 1804. кренула у социјални и национални устанак, а како је све то постигла једна национална уставотворна власт, која је поступала као стварно независна, то се у овом ширем, политичком смислу, може узимати да је Сретењски устав доиста и представљао оно на шта је својим именом указивао, тј. устав.

Тај Устав био је објављен на једној, нарочито за то сазваној, Великој скупштини 2. фебруара 1835, на Сретење. Скупштина је била одржана на кнежевој ливади у Крагујевцу, а отворена је на дан када се и састала, у суботу, 2. фебруара, беседом кнеза Милоша, коју је за њега прочитао његов секретар, Димитрије Давидовић. Скупштина је имала велики број учесника, близу четири хиљаде, а кажу да је оних радозналих, који су очекивали нешто изузетно од скупштине сазване после буне против кнеза, из свих крајева Србије, било два пута више, тако да нису имали где становати у Крагујевцу, него су се морали разићи по оближњим селима. Нил Попов вели „да је околина Крагујевца изгледала као огроман табор, у ком су се на различитим местима гостили и частили, где су се непрестано пиле здравице за Србију и њеног књаза, ког је народ називао стубом земаљским, својим оцем, дедом и именима налик на ова“ (1). Сутрадан, у недељу, 3. фебруара, Устав је прочитан и прогла-

(1) Нил Попов, *Србија и Русија, од Кочине крајине до Свето-андрејске скупштине*, Београд, 1870, стр. 279.

шен на веома свечан начин. Иако га је Велика скупштина усвојила акламацијом, Устав је ипак био октроисан, јер га Скупштина претходно није претресала, што значи да је она само примила на знање од стране владоца унапред сачињени акт. Скупштина, дакле, није стварно репавала о Уставу него јој је овај само био саопштен, а после тога од Скупштине одобрен, да би се затим на њ заклели кнез, посланици и великодостојници.

I.

Три су правна и друштвена извора Сретењског устава: султанови хатишерифи од 1830 (којим Србија утврђује свој међународни положај, поставши вазална кнежевина према Турској Царевини, са заштитом руског цара, који је био заштитник хришћана у Турској) и 1833 (којим су и правно феудални односи у Србији били укинүти), прошли и тадашњи устави западноевропских држава, пре свега француски монархистички устав — први, којим је учињен компромис с Лујем XVI, од 1791. и две „шарте француске“ донете у периоду рестаурације, она бурбонска од 1814. и она орлеанска од 1830 (тај Устав донет је у облику уставног пакта), и захтеви пали у Милетиној буну, за коју се узима да је непосредно изазвала доношење Сретењског устава.

Тајни договор старешина за подношење петиције кнезу Милошу на предстојећој Великој скупштини, којом би се захтевало од њега да се одрекне своје апсолутистичке владавине, стицајем прилика (услед издаје једног од старешина) прерастао је у организован масовни протест против Милошева апсолутизма, у коме су истакнүти захтеви да се његовој свевласти поставе уставе (бране). Тај, у основи старешински протест, који је био подупиран од народа (казује се да је у буну узело учешће преко четири хиљаде људи), познат је, према свом предводителу, Милети Радојковићу, великом сердару расинском, под чијом су се управом налазиле јагодинска, крушевачка и ћупријска нахија, као „Милетина бунa“. У њој су дошле до изражаја две струје. Једна радикална, коју су представљали Стојан Симић и Борђе Протић, која је захтевала да се Милош збаци (Симић) или да се убије (Протић). Друга, умерењачка, коју је представљао сам Милета Радојковић, која се задовољавала тиме да се Милошева апсолутна власт ограничи. Радојковић је говорио да ће „употребити све мере против оних који би покушали да кидишу на кнажев живот или би га хтели приморати да се одрече престола“ (2). Победу је однела ова друга струја, умерењачка.

Првобитно старешинска бунa, Милетина бунa, подигавши знатан део народа, углавном из јагодинске нахије, постала је тиме и народна бунa. Тако амалгамисани друштвени покрет, тражио је од кнеза гарантовање заштите личности и имања доношењем кривичног и имовинског законика, поштовање туђе части, суђење на основу закона и доношење устава. Нил Попов тако вели да су услови завереника за помирење с кнезом били: „слобода лична, имаовна, светиња части, суђење по закону и владајући устав, кога треба хранити као светињу“ (3). Према овом писцу, побуњеници у Милетиној буну ишли су на то да се нешто „уступи и народу“, „да се уништи кулук да народ добије право да се користи

(2) Нил Попов, *op. cit.*, стр. 268.

(3) Нил Попов, *op. cit.*, стр. 274—275.

општинском шумом и да постане слободна спољна трговина марвом“(4).

Милетина буна важан је догађај у српској политичкој историји, на шта указује М. Владисављевић(5). Иако је отпора Милошевом свевлашћу било и пре ње, ипак је то у таквим размерама била прва буна против националне управе, што је дотле изгледало као нешто ненормално и неприродно. Дотле је српски народ знао да се стварно дигне на устанак и да ратује само против туђинске власти, Турака. У Милетиној буну српски народ устао је против свог кнеза, тражећи да му овај призна политичка права и да се државна власт у земљи организује. Народ се тиме представио као посебни и независни чинилац на политичкој позорници оновремене Србије. Зато је у праву Јаша Продановић када за Сретењски устав вели да иако је „у ствари октроисан, није дошао од владоаца, него је извођеван од народа“(6).

Милета Радојковић ушао је у Крагујевац 8. јануара 1835. и сместио се у Народном суду, где је очекивао долазак осталих завереника. У том очекивању један број завереника клоне духом, а међу коловођама завере умало да дође и до раздора. Но, буна озбиљно застраши Милоша, који је у време њена избијања био у Пожаревцу, тако да је чак покушавао да се спасе бекством из земље. Ипак, захваљујући разборитости вођа буне, Милете Радојковића, и посредовању Томе Вучића Перишића и Димитрија Давидовића буна се стишала тако што је народу обећан устав. Умирен, народ се после тог обећања разишао кућама. Дошавши убрзо затим у Крагујевац, Милош је вође завере, који су га дочекали у Крагујевцу у засебној групи и пали преда њ на колена, према Күнибертовом сведочанству, подигао и изгрлио и уверавајући их да им је опростио, рекао им са сузама у очима: „Сви смо ми криви; и ја сам сáм често грешио; трудимо се да све исправимо и опростимо узајамно једни другима!“ Да би праштање било утврђено још већма, Милош је с вођима завере отишао у цркву, где се на јеванђељу заклео да им је опростио, а завереници су се, са своје стране, заклели Милошу на покорност и верност(7).

Милетином буну остварила су се многа предвиђања, која је Милошу предочавао Вук Караџић у свом познатом писму, као последице свекољног незадовољства Милошевом деспотском владавином. Као излаз из тих незадовољстава, Вук је под један препоручивао Милошу да изда народу устав. „Ваљало би — вели у писму Милошу Вук — дати народу *правицу*, или, као што се данас у Европи обично говори, *конституцију*. Ја овдје не мислим конституцију француску, или англијску, или нову грчку; него, отприлике, да се одреди начин *правитељства* и *правитељство* да се постави (по ономе ферману или хатишерифу; јер ко вам год каже или одобрава да другојачије бити може, онај вас вара и на зло навраћа); да се сваком човјеку осигура живот, имање и част; да свак свој посао, који никоме није на штету, може радити по својој вољи, и по својој вољи живјети; да сваки човјек зна шта му ваља чинити, да се не боји ништа вас нити икога другог; да нико никог не може нагјерати на силу да га служи, да се тврдо зна који је чиновник старији, који ли је

(4) Нил Попов, *op. cit.*, стр. 268.

(5) Милан Владисављевић, *Развој уставности у Србији*, Београд, 1938, стр. 39—40.

(6) Јаша М. Продановић, *Уставни развитак и уставне борбе у Србији*, Београд, 1936, стр. 44.

(7) Бартоломео Күниберт, *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића (1804—1850)*, Београд, 1901, стр. 390—391.

млађи; да се без правога узрока и без суда не може чиновник ни из службе истјерати, ниги награг у мањи чин повратити; да се нико не може натјерати да се против своје воље прими какве службе, и да сваки чиновник, кад му буде воља, може службу оставити“ (8). Зато је Милош и затражио, после Милетине буне, да му се дадне препис Вуковог писма.

Сви захтеви истакнути у Милетиној бунџ могли су се остварити доношењем устава, одн. они су се сводили на њ. Како оклевања више није могло бити, Милош је поверио израду устава свом секретару, Давидовићу, опомињући га на нужну опрезност: „Пази, куме да се у чему не потакнемо; ти знаш с ким ћемо имати посла...“. За Давидовића Слободан Јовановић вели да је био „Велики љубитељ француских конституција“, што је нарочито дошло до изражаја у глави XI Сретењског устава, која својом садржином опомиње на француске декларације права човека и грађанина (9). Иначе, Давидовић је текст устава написао невероватно брзо, како каже Күниберт, „за неколико дана“. Стварно је он на располагању за писање устава имао свега две недеље.

II

Сретењски устав стилизован је једноставном правном техником. Како га није писао правник, не одликује га прецизност и потпуност него, напротив, за правника често недозвољени слободни стил писања, противречности и обилате правне празнине. Устав се састоји од четрнаест глава и 142 члана. Прва глава („Достојинство и простор Србије“) одређује Србију као недељиву и независну кнежевину по признању турског султана и руског цара. Територија Србије дели се на округе, ови на срезове, а ови на општине. У другој глави („Боја и грб Србије“) одређени су државни амблеми, застава и грб. До тих државних знамења нарочито је било стало Милошу, а Аустрија је, опет, оптуживала Србију да боје њене заставе неодољиво подсећају на француску заставу. У трећој глави („Власти србске“) државна власт подељена је на три огранка: законодавство, извршење закона и судство. При том није реч о строгој власти, према којој посебни државни орган врши по једну функцију власти у целини, него о гипкој подели, која се постиже када се једна иста власт дели на више носилаца. По овом систему подељене су две најважније функције државне власти — законодавна и извршна. Њих међусобно деле кнез и Државни савет. Кнез, као наследни државни поглавар, а Савет као колективни орган, састављен од шест попечитеља (министара), неодређеног броја саветника и председника и секретара. Четврта глава („О законодавству и о начину како га ваља водити вообште“) посвећена је најважнијој државној функцији, законодавној. Појам закона који је у Уставу дат више одговара појму закона у формалном смислу, премда комбинује и обележја појма закона у материјалном смислу. Право за-

(8) Вук Стефановић Караић, *Писма*, Нови Сад — Београд, 1960, стр. 121—122.

(9) Слободан Јовановић, *Политичке и правне расправе, књига прва*, Београд, стр. 9—10. Глава XI Сретењског устава („Обшћенародна права Србина“) по томе што је издвојена у засебну јединицу тог Устава опомиње на француске декларације права човека и грађанина, али њену садржину углавном чине народни и старешински захтеви постављени у бумага против кнежевe самовоље, пре свега у Баковој и Милетиној бунџ. Тако и: Љубица Кандић, *Устав од 1835. године и његов значај за даљи развитак уставности у Србији*, „Архив за правне и друштвене науке“, бр. 1—2/1960, стр. 140—141. В. још: Љубица Кандић, *Прилог проучавању уставног развитка Србије*, „Архив за правне и друштвене науке“, бр. 1—2/1970, стр. 130.

конодавне иницијативе имају ресорни министри, претрес и усвајање предлога закона врши се у Државном савету, а право законодавне санкције припада кнезу. Кнез је закон усвојен у Савету био дужан потврдити најдуже у року од двадесет дана, с тим што му је прва два пута могао ускратити потврду. Но, ако му Савет исти Закон поднесе и трећи пут „с новим и исцрпљеним доказатељствима, која не иду на пагубу народа, или противу Устава државнога, онда ји Књаз одобрава; у противном случају пак не одобрава ји“ (чл. 14). Тиме је право кнеза на законодавну санкцију сведено на суспензивно вето, тј, како вели Куниберт, „Овим чланом зајемчено вето кнезу било је дакле просто иллузија“⁽¹⁰⁾. Ту се Давидовић, вероватно угледао на француски монархистички Устав од 1791, који у одељку III, чл. 2. предвиђа готово исто право одложног вета монарха на законе Националне законодавне скупштине. Устав даље предвиђа да се закон „о располагању данка на народ“ за сваку годину не може донети без сагласности Скупштине, која се састоји „из сто најодабранији, најразумнији и народно повјереније највећма заслужујући депутата“ (чл. 9). Закони не могу имати повратне силе. Делови Устава од пете до девете главе имају својство органског закона у њима су утврђени организација, састав, надлежност и акти централних државних органа. Пета глава носи назив „О Књазу србском“. Кнез је наследни шеф државе, чиме се Милош, после хатишерифа од 1830, и једним унутрашњим актом утврдио у свом наследном кнештву. Кнез је света и неприкосновена личност, која не подлеже одговорности. Законодавну власт дели с Државним саветом, а извршну с надлежним министром, који је, опет, члан Државног савета. Он је властан да именује све власти и све чиновнике у држави. Има још и право законодавне иницијативе Државном савету. Шеста глава носи назив „О Државном Совјету“, који се одређује као „највиша власт у Србији до Књаза“ (чл. 45). Из уставних одредаба о овом органу провејава настојање да се он одреди као тело које ће успоставити у земљи владавину објективног права и бити чувар Устава и закона, јер он има да „чува да се ни једна струка народњи дјела не води без закони уредаба, да тим начином закон влада свим народом Србским“ (чл. 48). Тиме је Кнежевина Србија истакла жељу да буде правна држава, да у њој буде владајуће објективно право, које ће искључивати сваку самовољу људи на власти. Устав одређује да „све Србске власти кромје Књаза зависе од Државног Совјета“ (чл. 49). Уз сва досад поменута овлашћења, Савет предлаже кнезу и сва лица која овај именује у одређено звање. Он врши и дисциплинску власт над чиновницима. Кнез „бира и поставља“ председника Државног савета, док министре бира и опозива („отпушта ји“). Но, опозвани министар задржава чланство у Савету што говори о непокретности чланова овог тела. Организацију и дужности Државног савета утврђује кнез својим указом. У седмој глави говори се о судској власти („Власт судејска“). Ова се врши у име кнеза. Судска функција врши се у три степена: од стране окружних судова као првостепених, од стране Великог суда, као апелационог и другостепеног, од стране једног посебног одељења Државног савета у трећем и последњем степену. Устав на готово класичан начин формулише начело легалитета и независности судијске функције: „Судија не зависи у изрицању своје пресуде ни од кога у Србији, до од закона

(10) Бартоломео Куниберт, *op. cit.*, стр. 412.

Србског; никаква, ни већа ни мања, власт у Србији не има права, одвратити га од тога, или заповедити му, да друкчије суди, него што му закони предписују. Тому треба и да се закуне при наименовању“ (чл. 80). У осмој глави реч је о Народној скупштини („О народној скупштини“). Ова се, као што је речено, састоји од сто депутата из свих округа. Начин избора и дужина трајања мандата депутата одређују се законом. Пасивно бирачко право за избор у Скупштину износи тридесет година. Скупштина се сазива у редован сазив сваке године, на Бурђевдан, кнежевим указом, а може се на исти начин сазвати и у ванредне сазиве. У Уставу се каже: „Никакав данак не може се наложити или ударити без одобрења народне скупштине“ (чл. 86). У осталим својим надлежностима Скупштина не врши никакву власт, него подстиче и покреће друга два државна органа, кнеза и Државни савет, на вршење њихових атрибуција. Тако она упућује представке кнезу и Савету, обавештава их о злоупотребама у вршењу државне власти, моли за доношење закона и тужи се „Књазу на Државни савјет, ако би чланови његови или друге власти нарушиле Устав и права, утврђена уставом, и нарушиле права кога год Србина“ (чл. 90). Девета глава носи назив „О цркви“ и одредбе садржане у њој тековина су слободе вероисповести (богослуженија), гарантоване султановим хатишерифом од 1830. Десета глава носи наслов „О финансији (азнадарству)“, чији је основни задатак да се стара о свим приходима и расходима у земљи. Финансијска власт не може тражити плаћање народног данка више од два пута годишње, о Бурђевдану и Митровдану. Она „не може бацати народа Србског у дуг. Ако ли би када и то нуждно било, а оно да предложи и докаже Књазу, Државном савјету и Народној Скупштини, да је то неопходимо нуждно и да иште од њи одобреније“ (чл. 104). Једанаеста глава која носи назив „Обштенародна права Србина“ сматра се највећом демократском вредношћу Сретењског устава. Ту су гарантована одређена политичка и лична права грађана: право на једнакост пред законом, право на личну слободу, право на *habeas corpus*, право на једнаку доступност, у случају способности и достојности, свих чиновна у земљи, право на жалбу, слобода настањивања, неприкосновеност својине, с могућношћу одузимања имања на „обштенародну ползу“ и пошто држава даде имаоцу накнаду за њега пошто вештаци изврше процену и сл. У чл. 118. вели се: „Како роб ступи на Србску земљу, од онога часа постаје слободним, или га ко довео у Србију, или сâм у њу побјегао. Србину слободно је роба купити но не продати.“ Устав даље утврђује да су „сеоске шуме и горе досадашњи алија (јесу) обштенародно добро; сав народ има право уживати ји. Нити има правителство, нит’ икакав старјешина, ни чиновник, ни трговац, ни сељанин, нит’ икакав Србин права заграђивати ји или забрањивати Србима из други села и Окружја да ји неуживају“. Од грађанских дужности Устав утврђује следеће: дужност плаћања одређеног данка, дужност одбране земље, дужност учешћа у грађењу мостова и крчењу друмова, дужност кулука (рада забадава) „Правителству при грађењу зданија, потребни за општенародну ползу, но у том случају платиће им Правителство пристојну надницу“ (чл. 124). Дванаеста глава утврђује положај чиновника у земљи („Права чиновника“). Чиновнике именује кнез, доживотно, докле год су способни за вршење чиновничке функције, која није наследна. Они се могу унапређивати, али не и самовољно враћати у нижа звања

нити отпуштати без кривице која се буде судски доказала (они се могу само за одређено време суспендовати од дужности), а старим и болесним чиновницима гарантује се пензија. Чиновницима се забрањује да тргују и да се баве занатима. Они су дужни да се придржавају закона и уредаба, да буду тачни и благовремени у раду и верни и покорни кнезу и Државном савету. У границама своје надлежности одговорни су за свој рад. Глава тринаеста носи назив „Промјене и додатци к Уставу Књажевства Србије“. У њој је утврђен својеврсни ревизиони поступак „ако се по времену и искуством докаже“ да је поједине одредбе Устава потребно мењати или да им је потребно штогод додати или одузети. У таквим случајевима кнез и Државни савет дужни су да сазову Народну скупштину и да пошто јој „представе и докажу нуждност исту“ заједно с њом обаве један од поменутих облика ревизије Устава. Скупштина мора тада за одлучивање имати кворум од најмање три четвртине својих чланова, а за одлуку је потребно „од истог числа најмање две трећине једнакога мњенија“ (чл. 141). Устав се не сме мењати за време намесништва. У последњој, четрнаестој глави („Закљученије“) садржана је одредба о ступању Устава на снагу.

Како се види формалноправно, централно државно тело по Сретењском уставу није био кнез него Државни савет. На њ су прешле готово све кнежеве атрибуције. Савет је претежнији чинилац у вршењу законодавне функције, он дели извршну власт с кнезом, а министри су у Савету, будући чланови овог, заклоњени иза његове сталности, непокретни као и сâм кнез. Савет предлаже кнезу чиновнике за постављење, а једно одељење Савета деловало је као суд трећег и последњег степена. Концентрацију тако значајна овлашћења све три власти у Савету, Устав је спровео својеврсну конфузију власти, чиме је лишио смисла своју начелну одредбу о подели државне власти на законодавну, извршну и судску. У Уставу, додуше, непокретност саветника није изричито поменута, али, како закључује Слободан Јовановић, „из појединих његових чланова дало се извести, да саветник може бити лишен звања само због какве кривице, коју је врх свега требало доказати пред Саветом“ (11). Куниберт вели да по Сретењском уставу „Кнез није могао ништа предузети без пристанка Државног савета, док је овај могао чинити све без Кнежевог пристанка“ и да је „Кнез (је) поред овог савета био прост лутак, којем је народ за труд што се звао Кнезом давао цивилну листу“ (12). Правни извор за овако постављање Државног савета у систему власти био је хатишериф од 1830, који је у вези с тим телом садржао две одредбе: прву, да кнез управља у договору с једном скупштином народних старешина, другу, да те старешине буду у свом достојанству непокретни, што је значило непокретни и од самога кнеза.

III

Значај Сретењског устава је вишеструк. Тај Устав био је дело националне уставотворне власти, њиме је била изражена унутрашња независност Кнежевине Србије, јер је био донет без знања и претходног одобрења Порте (и поред номиналног суверенитета Турске над Србијом),

(11) Слободан Јовановић, *op. cit.*, стр. 10.

(12) Бартоломео Куниберт, *op. cit.*, стр. 412.

Устав је у правом смислу дело народа, изнуђен је од једне старешинске буне која је добила подршку широких народних, тј. сељачких слојева, иако је формално био донет као једностранни акт кнеза. Сретењски устав био је „спас од кнежеве свемоћи“, њиме је ограничена (уостављена) владаочева власт, али и власт као таква, тиме што су од ње заштићена поједина индивидуална права грађана. Устав је преко Народне скупштине, у границама њених оскудних надлежности, увео народ у вршење власти. Уставом је грађанима била гарантована лична и имовинска сигурност. Највећи демократски домаћај Сретењског устава је у томе што је њиме остварена идеја уставности. Државна власт подведена је под објективно право, сабијена је и стегнута у границе правних норми, чиме је обуздана лична владавина и самовоља, а успостављена је владавина објективног права. Дотле је у Србији било стање какво Вук у писму Милошу описује: „Данас у Србији правитељства, у правој смислу ове ријечи, нема никаквога, него сте цијело правитељство ви сами: кад сте ви у Крагујевцу, и правитељство је у Крагујевцу; кад сте ви у Пожаревцу, и оно је у Пожаревцу; кад сте ви у Топчидеру, и оно је у Топчидеру; кад сте ви на путу, и оно је на путу; а да ви сутра, сачувај боже, умрете (које једном мора бити), умрло би и правитељство, па онда: који би био јачи, онај и старији...“ (13).

Ипак, Сретењски устав, када се остави по страни демократско значење идеја уставности, владавине права и правне државе, које сваки устав собом оличава, није био демократски. Он није народ учинио сувереним вршиоцем државне власти, није власт дао народу; он није власт спустио у масе које би је вршиле преко својих представника у парламенту, него је сам ограничио један дотле свемоћни центар власти. Широки народни слојеви и даље су остали предмет владања — поданици. Устав је учинио да једно олигархијско тело, Државни савет, подели власт с кнезом, буде противтежа овом, чиме је онемогућио да се власт усредреди у једном било инокосном било зборном органу и да, будући неограничена, постане апсолутна. Државни савет, тело без икаквог демократског легитимитета, био је посредник између народа и владоца, преузимајући на себе читав низ функција које у парламентарним демократијама врше народно представништво и влада као еманација његове величине. Власт кнежева није била више самовладавина него подељена владавина, сувладавина кнеза и Савета.

Таквим положајем Државног савета у систему власти били су задовољени захтеви крупних старешина, док су утврђивањем положаја и гарантовањем сталности чиновника били задовољени захтеви средњег старешинског кадра. За одредбе Сретењског устава о правима грађана и о народној скупштини може се рећи да су биле уступак захтевима народа, широких маса народа, што је у оно време у Србији значило сељачких маса. Сретењски устав омогућавао је да се апсолутни владалац преобрази у уставног. При том треба бити свестан чињенице да по овом Уставу законодавну и извршну власт врше један наследни кнез и један неизборни и непокретни Државни савет, у који се сместила старешинска олигархија. Стога је Србија по том Уставу, по облику свог политичког режима била једна олигархијска централистичка монархија.

(13) Вук Стефановић Караџић, *op. cit.*, стр. 124.

Но, основна слабост Сретењског устава била је у његовој нереалности. „Једним замахом — вели Васа Чубриловић — писци овог Устава хтели су од јучерањег турског пашалука, каква је била Србија до 1830, и једне сељачке земље, да створе модерну буржоаску државу“ (14). Кунберт с правом вели да је „Бесмислица била упоребивати изравнавати Србина с Французом, Енглезом, или с држављанином ма које просвећене земље. После неколико столећа феудалне владавине Србија је стењала у тешком ропству под Турцима, који су их мучили свима мукама што их један народ може поднети, и сада нико у овој земљи није био у стању да појми и разуме сложени механизам уставне владавине“ (15). За један такав Устав Кунберт приписује сву кривицу Давидовићу, а „на првом месту његовој потпуној оскудици у практичним искуствима неопходно потребним за рад ове врсте. Давидовић никада није био у земљи у којој се уставно влада. Он је своје политичко образовање црпао из европских новина и свет је познавао само по књигама и теоријама. Он дакле није знао шта ради састављајући овај устав.“ Довде се с Кунбертом можемо сложити, али не и с његовом тврдњом да је Давидовић, предлажући Устав, „имао и неке личне погледе и интересе“ (16). У том смислу за нас је прихватљива и следећа оцена о Давидовићу Нила Попова: „Давидовић ма како да је био изображен, кад га убарабаримо са осталим његовим саотачественицима, веома је био заљубљен у политичке теорије, па није био кадар да уреди (редактира) устав који би се подударао са обичајима земље и народа и који би задовољио праве земаљске потребе“ (17). Француски публициста, Сипријан Роберт, с правом је говорио да је Сретењски устав „француски расад у турској шуми“, док је аустријски интернунциус у Цариграду, барон Штирмер, превод Сретењског устава послат Метерниху пропратио коментаром како га ваља сачувати у архиви као један споменик више међу заблудама XIX века.

Давидовић је био истрајан у одбрани става да је Србија била власна сама себи дати устав без учешћа сизереног (Турска) и покровитељског двора (Русија). Због тога су кнез и Русија на њ свалили сву кривицу, за Устав, па је он убрзо био разрешен од свих државних дужности. Милош је говорио: „Ми смо у толико криви, што пустисмо перо у шаке човеку, који све побрка и учини нам неповољности“, да би потом Давидовића називао „занесењак“ и „банкротираним штампаром“. Милош је тада писао Давидовићу: „Ја сам мислио да је од свију наши учени овдје најлуђи Зорић што иде по овом снегу по чаршији и пуца све једнако из пушке, те лови врапце, и баш сам мислио да не има никога луђег од њега, а ви, управ да вам кажем, још сте од њега луђи.“ И пре тога знао је Милош да се расрди на Давидовића и да му пребацује: „Ја нисам срећан да ми дође какав поштен човјек, него све којекакве скитнице и пропалице“ (18).

Иако су у Аустрији били свесни да је Сретењски устав, како вели Кунберт, био „тек тренутни оброчни зачин“, устали су својски да пораде на његовом обустављању. Аустрија је учинила озбиљну представку

(14) Васа Чубриловић, *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, Београд, 1982 (друго издање), стр. 113.

(15) Бартоломео Кунберт, *op. cit.*, стр. 413.

(16) Бартоломео Кунберт, *op. cit.*, стр. 414.

(17) Нил Попов, *op. cit.*, стр. 278.

(18) Вук Стефановић Караџић, *op. cit.*, стр. 125. Сам Вук називао је Давидовића „правом пропалицом“.

код Милоша и упутила Русији и Турској формални захтев да се овај Устав обустави „и да се још у свом зачећу угаси ова жеравица која би могла произвести пожар и која је већ била повод озбиљних брига о садашњем и будућем миру суседних земаља“ (19). За обустављање Устава била је и Порта, премда је „била уверена да ту има више дима него ватре“.

Све то једва дочека Милош, који је за Устав говорио „да не разуме ништа од овог новачења“ и „немојте много труковати тога устава“. па је преко свог изасланика у Цариграду, Михаила Германа, отпоручио Порти и Русији „да онај Устав никако код нас у дејству није, и да код нас дела теку сасвим по старому“, да би закључио како је „правленије (је) најлепше умерено монархическо и сходно трактатима и хатишерифима и обстојатељствима нашим“. Сретењски устав обустављен је (суспендован) 17. марта 1835.

Милош тај Устав искрено никада није ни желео. На њ је он пристао само за невољу, да би стишао једну буну у којој му се радило о глави. Он је чак, како тврди његов пријатељ, саветник и лекар, Бартоломео Куниберт, положио лажну заклетву на Устав. Уместо да каже да ће „Устав нерушимо хранити“, Милош је, при заклетви, три пута изговорио реч „рушимо“. Да Милош није марио ни за какве законе, а камоли за устав, сведочи и Вук: „Истина је да је често говорио да су закони нужни у земљи, али му је опет кашто излетела реч, да је боље владати и управљати без закона, јер вели овако се човек веже за артију, па не може да чини ни зла ни добра, и по свој прилици ово ће бити његово право и свагдашње мињеније“ (20). Исто о Милошу закључује и Слободан Јовановић када за њ вели: „На издавању писаних закона био је врло мучан, мислећи као сваки источњак да власт више неће бити његова ако се ограничи законом. Његово схватање власти било је турско: привући све послове у свој конак, и онда решавати по здравом разуму и по солумунској правди. Он је владао као један везир који је био српске народности“ (21). Сâм Давидовић говорио је за Милоша: „Њему није стало до закона“. А када је један од пет кнежевих саветника од 1826, Јован Симић Бобовац, говорио како „Господар треба да да конштитуцију, па ће све бити мирно и задовољно“, био је 1832. тако испребијан, да је од тога убрзо и умро.

Не бисмо се могли сложити с Михаилом Гавриловићем да је све што је остало од Сретењског устава „то је назив Државног Савета, који се дотле звао Народни Суд, и данак од шест талира, који је уведен Сретењском Скупштином место десетка ради правилнијег финансирања по новоме Уставу“ (22). Сретењским уставом Србија је била задојена идејом уставне владавине, од које се више није хтело одустати и вратити у апсолутизам. Тај Устав био је пролегомена у уставну владавину и борбе за уставност у Србији током XIX и почетком XX века. Уз то је Сретењски устав у многим својим одредбама био напреднији од потоњих српских устава, којима је, као исход уставних борби које је он разгорео, био уређиван друштвени и државни живот Кнежевине, одн. Краљевине Србије.

(19) Бартоломео Куниберт, *op. cit.*, стр. 428.

(20) Вук Стефановић Караџић, *op. cit.*, стр. 122.

(21) Слободан Јовановић, *Из наше историје и књижевности*, Београд, 1931, стр. 18.

(22) Михаило Гавриловић, *Из нове српске историје*, Београд, 1926, стр. 205.

Ratko Marković, Professor of the Faculty of Law in Kragujevac

SUMMARY

THE SERBIAN »SRETENJE« CONSTITUTION

— *On the Occasion of the Hundred and Fiftieth Anniversary of Its Enacting* —

Following are three legal and social sources of the *Sretenje* (St. Encounter) Serbian Constitution namely: Sultan's decrees (*hatisherif*) of 1830 and 1833; existing or former constitutions of the time of West European monarchies; requests emerging in the Duke Mileta's rebellion, which directly caused the enacting of the Constitution.

Although in the *Sretenje* Constitution it was proclaimed that state power was distributed onto three divisions (namely, legislature execution of laws, and the judiciary) this provision has not been consequently applied in the process of establishing the organisation of power, since at the time there was a specific confusion of authority in the State Council. That body was a more important factor in the sphere of legislation as compared to the Duke; it shared with him the executory power too while as far as judiciary was concerned, one of its departments was the last instance body (the third instance in fact). The National Assembly as the representative body of the people participated only in the enacting of laws by means of which taxes and duties were determined while other competences of that Assembly did not amount at all to any executing of the state power.

The *Sretenje* Constitution did not lower down the power to the people; moreover, it did not organize the execution of the state power on the principle of people's sovereignty. The most significant functions of the state power according to it are divided by a hereditary duke and by a non-elected and immovable State Council namely a body deprived of any democratic legitimacy and membered exclusively by the oligarchic seniors. Greatest democratic significance of the *Sretenje* Constitution, however, relates to the fact that it submitted the execution of state power under the rules fixed in advance, i.e. the ones of the objective law, eliminating thus the arbitrariness of the protagonists of power and authority. Another democratic element of significance is to be found in the constitutional provision according to which all activities of the people shall be regulated by means of laws, since in this way it is possible to ensure the implementation of principles of the rule of law; as well as in the chapter whose provisions safeguard, first of all, individual and human rights and freedoms.

Ratko Marković, professeur à l'a Faculté de droit de Kragujevac

RÉSUMÉ

LA CONSTITUTION DE »SRETENJE«

— *à l'occasion du cent cinquantième anniversaire de son adoption* —

Il y a trois sources juridiques et sociales de la Constitution de *Sretenje*: les décrets du Sultan de 1830 et 1833; les constitutions des monarchies de l'Europe occidentale, qui étaient en vigueur ou déjà périmées à cette époque; les revendications posées lors de la révolte de Mileta, qui a directement provoqué l'adoption de la Constitution.

Bien que la Constitution de *Sretenje* eût proclamé que le pouvoir de l'Etat était divisé en trois branches (le législatif, l'exécutif et le juridictionnel), cette prescription n'a pas été appliquée avec conséquence lorsqu'on a procédé à l'organisation du pouvoir, car une confusion très particulière des pouvoirs s'est produite dans le Conseil d'Etat. Cet organe possède un pouvoir législatif plus étendu que le Prince, il partage aussi avec celui-ci le pouvoir exécutif, et, dans l'administration de la justice, une de ses sections est la dernière instance (l'instance du troisième degré). L'Assemblée popu-

laire, comme représentation du peuple, n'a participé que dans l'adoption des lois instituant les impôts, alors que ses autres prérogatives ne signifiaient aucun exercice du pouvoir étatique.

La Constitution de Sretenje n'a pas remis le pouvoir aux mains du peuple, elle n'a pas organisé l'exercice du pouvoir selon les principes de la souveraineté du peuple. D'après elle, les fonctions les plus importantes de l'Etat sont partagées entre un Prince héréditaire et un Conseil d'Etat immuable et institué sans élections, donc un organe privé de toute légitimité démocratique, composé exclusivement de l'oligarchie de classe. La contribution démocratique la plus importante de la Constitution de Sretenje réside dans le fait qu'elle a soumis l'exercice du pouvoir étatique aux règles du droit objectif, prescrites d'avance, éliminant ainsi l'arbitraire des détenteurs du pouvoir. Sa disposition statuant que la vie du peuple dans tous les domaines sera réglementée par des lois a aussi une portée démocratique, car on assure ainsi l'application du principe de la domination du droit; il en va de même de son chapitre spécial qui garantit avant tout les droits et les libertés individuelles de l'homme.